

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL DE ISTORIE

TEZĂ DE DOCTORAT

PRESA ȘI BISERICILE ROMÂNEȘTI DIN
TRANSILVANIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A
SECOLULUI AL XIX-LEA (1865-1873)

Coordonator

Prof. univ. dr. Nicolae Bocșan

Doctorand

Mihaela Bedeccean

Cluj-Napoca
2010

Cuprins

I. Introducere	1
II. Presa ecleziastică românească din Transilvania	8
III. Mitropoliile și mitropoliții bisericilor românești în presa epocii	31
1. Mitropolia greco-catolică	38
2. Mitropolia ortodoxă	44
3. Alexandru Șterca Șuluțiu	54
4. Andrei Șaguna	67
5. Ioan Vancea	91
IV. Relația stat-biserică reflectată în presă	103
1. Statistici oficiale în presă	106
2. Audiențe ale ierarhilor români la autoritățile statului	109
3. Activitatea Dietei	113
4. Petiții către autoritățile politice	126
5. Acte oficiale ale autorităților statului	130
6. Reglementări școlare	142
7. Bisericile românești și Casa de Habsburg	160
8. Bisericile și națiunea	166
V. Probleme fundamentale ale vieții bisericești reflectate în presă	186
1. Alegeri și numiri de ierarhi	186
A. Biserica Română Unită	188
a. Alegerile mitropolitane din 1868	188
b. Episcopia de Gherla	199
Desemnarea episcopului Ioan Vancea (1865)	
Desemnarea episcopului Mihail Pavel (1872)	
B. Biserica Ortodoxă Română	209
a. Alegerile mitropolitane din 1873	209
b. Episcopia de Caransebeș	230
Desemnarea episcopului Ioan Popasu (1865)	
c. Episcopia de Arad	237
Alegerea episcopului Miron Romanul (1873)	

2. Problema sinodalității în bisericile românești	
Dezbateri asupra temei sinodalității în presă	243
A. Biserica Ortodoxă Română	258
a. Congresul Național Bisericesc din 1868	258
b. Congresul Național Bisericesc din 1870	279
c. Sinodul arhieresc din 1866	288
d. Sinodul arhidiecezan din 1870	291
e. Sinodul arhidiecezan din 1871	296
f. Sinodul arhidiecezan din 1872	301
g. Sinodul arhidiecezan din 1873	304
h. Sinodul eparhial Arad din 1870	307
i. Sinodul eparhial Arad din 1871	310
j. Sinodul eparhial extraordinar Arad din 1871	313
k. Sinodul eparhial Arad din 1872	314
l. Sinodul eparhial Arad din 1873	316
m. Sinodul eparhial Caransebeș din 1870	321
n. Sinodul eparhial Caransebeș din 1871	325
o. Sinodul eparhial Caransebeș din 1873	327
p. Sinoade protopopești	329
B. Biserica Română Unită	335
a. Discuții asupra întrunirii Congresului	335
b. Congresul arhidiecezan din 1873	337
c. Sinodul arhidiecezan din 1869	339
d. Sinodul provincial din 1872	342
e. Sinodul vicarial Făgăraș din 1867	343
f. Sinodul vicarial Făgăraș din 1868	344
g. Sinodul vicarial Făgăraș din 1869	345
h. Sinodul vicarial Făgăraș din 1870	348
i. Sinodul vicarial Rodna din 1868	350
j. Sinodul vicarial Rodna din 1870	353
k. Sinodul vicarial Rodna din 1872	357
l. Sinodul vicarial din Șimleul Silvaniei din 1870	359
m. Sinoade protopopești	360
3. Organizarea și evoluția internă a vieții bisericești	376
a. Adunări și reuniuni bisericești	376
b. Documente bisericești privind organizarea internă	379
c. Apariții editoriale cu caracter bisericesc	390

d.Sfințiri, construcții și reparații ale locașurilor de cult	392
4. Profilul comportamental al clerului oglindit în presă	399
5. Asociații și fonduri bisericești	414
a.Aspecte generale	414
b.Fonduri și fundații	418
c.Socetăți literar-bisericești	
Biserica Română Unită	430
Biserica Ortodoxă Română	443
d.Donații și testamente	446
6. Alterități confesionale	450
a.Separația ierarhică de Biserica Ortodoxă Sârbă	450
b.Relația ortodocși – greco-catolici în presă	550
c.Ortodocși români – ortodocși greci	555
d.Greco-catolici – romano-catolici.	
Autonomia catolică din Ungaria	561
e.Greco-catolici români – greco-catolici ruteni	590
VI. Concluzii	595
VII. Bibliografie	613

CUVINTE-CHEIE

1. Ortodocși
2. Greco-catolici
3. Mitropolie
4. Instituții ecleziastice
5. Identitate confesională
6. Relația biserică-stat
7. Mitropoliți
8. Presă ecleziastică
9. Sinodalitate
10. Fonduri bisericești
11. Asociații bisericești

Structura tezei

Lucrare de față s-a dorit o imagine a bisericilor românești, ortodoxă și greco-catolică, așa cum a fost surprinsă în paginile presei românești. Este imaginea lumii ecleziastice a românilor transilvăneni, sub toate aspectele sale care, prin intermediul ziarelor și revistelor, s-a dezvăluit publicului larg. Acestea au conturat o imagine de ansamblu a mediului bisericesc, care a ajuns la îndemâna cititorilor, în speță o categorie elitară, prin intermediul cărora s-a răspândit apoi spre mase.

Problematica acoperită a fost una extrem de bogată și diversă, cuprinzând o paletă largă de subiecte, într-o vreme în care biserica, prin reprezentanții ei, era prezentă în viața colectivității.

Perioada asupra căreia ne-am oprit a fost marcată de importante transformări pe plan politic, cu efecte asupra dezvoltării națiunii române ardelen. La rândul lor,

Bisericile românești, ca instituții naționale, au trecut prin transformări esențiale care s-au reflectat în organizarea lor internă și în relația cu societatea.

Lucrarea este structurată în patru capitole principale, fiecare cuprinzând mai multe subcapitole, în funcție de tematica abordată. Acestea li se adaugă partea introductivă, concluziile și lista bibliografică.

Presă a fost un mijloc eficient de apărare a intereselor naționale și bisericești, iar în cadrul acesteia un segment important l-a ocupat presa ecleziastică. Spre deosebire de ziarele similare din provinciile românești de peste Carpați, gazetele bisericești ardelenene nu au avut un caracter strict teologic, ci au abordat o tematică mult mai largă. Explicația rezidă în rolul pe care Biserica, ca și instituție, l-a jucat în Transilvania, până în 1918. În absența unor instituții politice reprezentative pentru români, bisericile s-au văzut obligate să preia inițiativele de reprezentare a naționalității, prin formule care și-au găsit exprimarea nu doar pe tărâm bisericești, ci și cultural sau școlar.

În privința ziarelor bisericești ale deceniului 1864-1873, șase la număr, există o demarcație clară între presa ortodoxă și cea greco-catolică, din cel puțin două puncte de vedere. Cele ortodoxe au avut o vigoare mai accentuată și o perioadă mai mare de tipărire. Ziarul reprezentativ a fost evident *Telegraful român*, dar demersuri laudabile s-au realizat și la nivelul eparhiei Arad, prin *Speranța* și *Lumina*.

Cea de-a doua diferență care s-a impus în privința ziarelor bisericești se referă la tematica abordată, la deschiderea pe care acestea au afișat-o în raport cu societatea, cu mediul extraecleziastic. Din acest punct de vedere, presa ortodoxă a fost incomparabil mai dinamică, s-a adaptat prefacerilor și transformărilor societății și acest lucru explică, credem, durata de viață îndelungată a oficiosului mitropolitan, dar și răspândirea și recunoașterea acestuia ca un simbol în ziaristica ardeleană.

Mult mai limitate, ziarele greco-catolice oferă imaginea unei prese cantonate în propriile tematici, cu foarte mici excepții. *Sionul românesc*, de pildă, a apărut datorită contribuției majore a lui Silași care redacta cea mai mare parte a materialului, iar în privința *Foii administrative arhidiecezane*, aceasta, pe lângă scurta sa apariție, a fost practic o publicație oficială a mitropoliei, în înțelesul clasic al cuvântului, publicând doar ordinațiuni cu caracter oficial. *Amvonul* nu are caracteristicile unui ziar, fiind o gazetă

profund teologică care a publicat doar material cu un conținut dogmatic, lucru pe care și l-a propus dintru început.

În privința răspândirii gazetelor bisericești există evident diferențe, pentru fiecare dintre titluri, dar aria de difuzare nu a fost deosebit de vastă.

Cei vizați erau desigur clericii, lumea conexasă mediului ecleziastic, dar și o parte a intelectualității românești. De aici rezultă un alt aspect, cel legat de beneficiarii acestui tip de presă, întrucât lista abonaților nu a fost similară cu cea a lectorilor, de multe ori gazetele fiind citite în public, atunci când situația o impunea. Coloratura confesională a fost decisivă pentru propagarea ziarelor, întrucât mediul ortodox sau unit revendica o gazetă de același tip. Un alt gen de diferență care s-a sesizat a fost legat de mediul geografic din care proveneau cititorii, zonele limitrofe locurilor de tipărire a ziarelor fiind o piață sigură de desfacere pentru acestea. A contat totodată influența exercitată de mediul urban, cu o pondere mai mare a intelectualității, care a facilitat răspândirea presei.

Nu trebuie uitată concurența făcută de presa laică, astfel încât numărul abonaților la ziarele bisericești a fost influențat de piața presei transilvănene.

Problema mitropoliei a apărut în presă ca o chestiune de necesitate și legitimitate bisericească și națională. Redobândirea statutului mitropolitan apare ca o repunere în drepturi, deplin justificată și nu ca o concesie făcută românilor. Mesajul transmis avea în centru mitropolia ca instituție uzurpată în mod abuziv, pe care românii, ortodocși sau uniți, erau îndreptățiți să o reprimească. Desigur, diferențele dintre cele două confesiuni sunt majore. În timp ce mitropolia greco-catolică avea deja o vechime de peste un deceniu, scaunul ortodox abia se reînființase. Momentul restaurațional a fost comentat pozitiv de întreaga presă românească, fiind asimilat unui nou început.

Avansul cronologic al greco-catolicilor a dus la sensibile diferențieri ale mesajului mediatic referitor la structurile organizatorice ale celor două confesiuni. Provincia mitropolitană ortodoxă, abia înființată, traversează o perioadă de reforme, în care se pun bazele noii organizări interne, se afirmă independența dobândită și se încearcă consolidarea ei.

Diferențele între cele două confesiuni nu au fost însă majore din punct de vedere organizatoric, întrucât ambele mitropolii s-au confruntat cu probleme similare. Mai mult, ortodocșii par a recupera rapid timpul pierdut, datorită stăruințelor lui Șaguna, care prin

elaborarea Statutului Organic a pus bazele constituționalismului în biserica sa. Lipsa unui act asemănător pentru Biserica Unită a reprezentat un handicap și totodată un motiv de nemulțumire al clerului și enoriașilor uniți. Acestui aspect i se adaugă și un altul, legat de controversele interne din cadrul uniției românești. Dacă imaginea bisericii ortodoxe apare ca fiind omogenă și unitară, nu același lucru se poate spune despre biserica unită. Diferențele de viziune dintre Blaj și episcopiile sufragane, mai cu seamă cea de Oradea, au fost vizibile, sesizate și adesea criticate de presa vremii. Excesiva latinizare pe care scaunul bihorean era dispus să o accepte a stârnit uneori critici virulente, fiind considerată un motiv al stagnării, din punctul de vedere al organizării interne.

Relația de colaborare dintre biserică și stat a fost influențată de încercarea ierarhiilor românești de a păstra autonomia bisericească. Ideea apare mai pregnantă la mitropolitul Șaguna, care a fost preocupat să clarifice limitele puterii de stat, pentru a nu periclita principiul autonomiei. Presa a oglindit aceste eforturi și a surprins încercările de redefinire a raporturilor Stat-Biserică, îngreunate de contextul politic post-dualism. Presa de factură ecleziastică se desparte de cea laică în privința modului de abordare a problemelor. Astfel, în presa bisericească relația bisericii cu instituțiile statale a fost una în limitele legalității. Ca urmare, cea mai mare parte a articolelor tipărite în aceste gazete s-a concentrat pe adresele oficiale, petițiile ierarhiei ecleziastice către autoritățile politice sau actele guvernamentale, scopul principal fiind informarea publicului, invitat să pună în aplicare și să respecte legislația. Ținta precisă a fost aceea de a facilita dialogul între cele două părți. Presa laică s-a concentrat pe imaginea actului politic și urmările acestuia asupra națiunii române. Alt gen de deosebire care s-a impus a vizat limbajul. În presa bisericească rareori politica statală a fost criticată fățiș, întrucât s-a evitat limbajul acuzator, cel mult apelându-se la un discurs care exprima dezamăgire sau resemnare în fața realității. Presa laică a folosit un alt dialog, mai tăios, condamnând adesea politica oficială, în articole care au fost deseori amendate de forțele politice. Toate ziarele au fost însă unanime în apărarea intereselor general românești.

O relație specială a existat cu instituția dinastică. Ambele biserici românești au cultivat încrederea în coroană și respectul pentru dinastie, tronul reprezentând, în viziunea acestora, o garanție a drepturilor românești.

Un capitol aparte a fost reprezentat de activitatea politică a clerului românesc. Imaginea care se oferă publicului cititor, prin intermediul presei românești, a fost cea a preoțimii dispuse să stea în fruntea poporului și să lupte pentru drepturile sale. Calea aleasă a fost întotdeauna cea legalistă, a petiționarismului, a revendicărilor oficiale.

Între subiectele asupra cărora presa a stăruit s-au aflat câteva teme sensibile, precum cea a numirilor pe scaunele ierarhice superioare. Deceniul asupra căruia ne-am oprit a fost marcat de câteva succesiuni ale ierarhilor în scaunele mitropolitane și eparhiale. Înlocuirile s-au făcut prin procedura alegerii sau a numirii. În jurul acestei modalități s-a concentrat întregul discurs public, reflectat în paginile presei. Fiecare prilej de acest gen a ilustrat dorința românilor de a folosi și păstra dreptul de alegere. Stringent în biserica unită, dezideratul a ieșit în evidență la vacantarea scaunelor episcopoești, prin demersurile făcute de clericat și laicat, deopotrivă.

Dacă transformările majore, la nivelul provinciilor mitropolitane au fost bine ilustrate în presă, nu același lucru se poate spune și despre episcopatul românesc. Diferențele între cele două confesiuni au fost ușor sesizabile. Pentru episcopiile ortodoxe, ambele instalări în scaun (1865-Caransebeș, 1873-Arad) au fost mediatizate, în timp ce episcopii uniți nu s-au bucurat de același tratament. Singura excepție a fost desemnarea lui Vancea, din 1865, întrucât celelalte schimbări nu au avut niciun ecou public. Explicația acestui gen de atitudine gazetărească ar putea fi determinată de câțiva factori, o primă explicație fiind cea legată de coloratura confesională a ziarelor. În absența unei presei unite, numirile din 1871 și 1873, ale lui Olteanu la Lugoj, respectiv Oradea, au scăpat total atenției jurnalelor. Dacă pentru Lugoj și Oradea propaganda făcută în presă pare a fi lipsit cu desăvârșire, nu același lucru se poate spune despre Gherla. Atât desemnarea lui Vancea, cât și numirea lui Mihail Pavel au fost precedate de frământări printre clerul și enoriașii episcopiei. Simțindu-se amenințați în privința dreptului de alegere sau confrunțați cu numirea unei persoane indezirabile, cum au fost zvonurile legate de posibila desemnare a ruteanului Gulovics, aceștia au petiționat îndelung, atât înspre forurile ecleziastice, cât și spre cele politice. Demersurile prelungite pe perioada anilor de vacanță episcopală au ajuns în atenția opiniei publice. Ziarele românești au făcut o largă publicitate acțiunilor revendicative, accentul fiind deplasat de la poziția particulară a scaunului de Gherla pe păstrarea unui drept sacru în biserică, acela al

alegerilor de ierarhi. Publicitatea a fost întreținută și de zvonurile care s-au răspândit facil în vremuri tulburi, astfel încât redacțiile ziarelor, speculând interesul pentru subiect, au făcut publice toate informațiile legate de o posibilă numire, chiar dacă în cea mai mare parte acestea s-au dovedit false. După o perioadă în care s-a arătat un interes maxim față de tema ocupării scaunului vacant, numirile în sine au fost sumar tratate. Dacă desemnarea lui Vancea a fost surprinsă în treacăt de câteva gazete, cea a lui Mihail Pavel a trecut aproape neobservată. Neexistând obiecții asupra persoanelor numite, care ar fi putut astfel declanșa nemulțumiri, totul a fost redus la nivelul unor simple știri. Este evidentă preocuparea societății românești pentru formula folosită la ocuparea scaunelor eparhială și abia în plan secund pentru personajele asupra cărora s-a oprit alegerea.

Problema sinodalității a fost un alt subiect cu vizibilitate în presa vremii, ea incitând atât interesul clericilor, cât și al laicului. Se poate face o paralelă cu tematica alegerilor. Pentru ambele teme, interesul major a fost arătat subiectului în sine și abia apoi evenimentului. Așa cum problema dreptului de alegere a stârnit interesul public, biserica simțindu-se amenințată cu pierderea acestui privilegiu sacru, tiparul se poate aplica și subiectului privind întrunirea sinoadelor. Absența acestui gen de adunări și urmările nefaste care decurgeau din lipsa întrunirilor sinodale a preocupat societatea într-o mare măsură.

Ca și în cazul alegerilor ierarhilor, în care interesul s-a manifestat cu precădere pentru ocuparea scaunelor de Blaj și Sibiu, presa a mediatizat Congresele Naționale Bisericești și Sinoadele provinciale.

Diferența care se impune este legată de deosebirile care au apărut între cele două confesiuni românești. Așa cum dreptul de alegere a fost prezent acut în discursul unit și problema întrunirilor sinodale apare mai stringentă în biserica greco-catolică. Tema sinodalității era actuală, la mai bine de un deceniu de la înființarea provinciei mitropolitane. Discursul public era marcat de dezamăgire, întrucât reactivarea scaunului mitropolitan era considerată o condiție pentru punerea în aplicare a acestui principiu.

În privința bisericii ortodoxe, la fel ca și în cazul alegerilor de ierarhi, discursul pe tema sinodalității a fost mult mai sărac. Situația este explicabilă, întrucât Șaguna a făcut pașii necesari pentru împlinirea demersului și la scurtă vreme după reînființarea mitropoliei, întrunirea Congresului Național Bisericesc a fost pusă în practică. Se adaugă

un alt element pozitiv, elaborarea Statului organic, care a pus temelia legalității în biserica ortodoxă, reglementând punctual și problema sinodalității.

În privința tematicii sinoadelor se pot constata asemănări între cele două confesiuni, materializate în câteva subiecte, aflate mereu pe ordinea de zi. Este vorba despre situația financiară a instituțiilor bisericești și slujitorilor lor, probleme învățământului confesional, ale fundațiilor bisericești, domeniul stipendiilor, chestiuni disciplinare, matrimoniale sau de organizare internă. Dintre acestea, majoritatea au revenit anual pe ordinea de zi a întrunirilor sinodale, întrucât nu-și găseau rezolvare din cauza dificultăților financiare sau de natură organizatorică. Efortul bisericii ortodoxe a fost și din acest punct de vedere mai vizibil, astfel că dotarea preoților și încercarea de a îmbunătăți starea materială a acestora s-a materializat în măsurile privind sistemul de organizare la nivelul bugetelor parohiale, prin încercarea de a reduce numărul posturilor în comunitățile rurale.

Diferențele majore au fost impuse de trei subiecte presante pentru biserica unită: dorința de întrunire a Congresului mitropolitan, problema dreptului de alegere și cea a păstrării autonomiei, aceasta din urmă contrapusă autonomiei catolice din Ungaria, în cadrul tematicii mai largi ce viza relația cu Biserica Romano-Catolică. Au fost teme care au revenit cu ocazia fiecărei întruniri sinodale, fără însă a se oferi o rezolvare definitivă.

Dinamica vieții bisericești, petrecută în deceniul 1865-1873, a fost surprinsă în paginile presei românești, cu frământările, zbaterile, eșecurile și reușitele sale. A fost o perioadă a transformărilor pentru ambele biserici românești, preocupate să desăvârșescă sistemul de organizare a structurilor interne.

Aflată la mai mult de zece ani e la restaurația mitropolitană, biserica unită era încă într-o perioadă a metamorfozelor, încercând să-și croiască propriul drum, bazat pe principiile autonomiei. Relația cu Sfântul Scaun a influențat direct evoluția uniției românești, provincia transilvană încercând să se facă cunoscută Vaticanului, dar să impună și respectarea principiilor sale dogmatice, ce decurgeau din cele patru puncte florentine. Se adaugă clivajul dintre centru și entitățile eparhiale, dintre care se diferențiază Oradea. Politica sa prolatină venea în contradicție cu direcția trasată de Blaj, care încerca să mențină trăsăturile orientale ale greco-catolicismului românesc. Toate acestea se suprapun peste o precară organizare internă a vieții bisericești, căreia îi lipsea un

fundament concretizat într-o cartă constituțională. În ciuda demersurilor lui Șuluțiu și apoi Vancea, procesul era abia la început, întrucât influența și, într-o oarecare măsură, dependența de Vatican și Biserica Catolică au provocat o încetineală și o tergiversare a eforturilor. Teoria poziției privilegiate, legislativ și material, a bisericii greco-catolice și a slujitorilor acesteia nu pare a se susține întotdeauna în practică, unde adesea întâlnim aceleași probleme ca și în cazul confesiunii ortodoxe.

În biserica ortodoxă lucrurile stau puțin diferit. Chiar dacă se afla la început de drum, insistențele lui Șaguna, materializate în posibilitatea întrunirii adunărilor congrsuale naționale bisericești au însemnat un real avantaj. Elaborarea Statutului Organic a reprezentat punctul de pornire al consolidării organizării interne bisericești, în toate structurile sale.

În efortul de cristalizare a unei legislații bisericești, care să traseze viitoarea evoluție confesională, dar și de aplicare a acesteia, și-au dat concursul doi factori: clerul, aflat la baza piramidei și ierarhia ecleziastică, cea care a trasat direcția de urmat. Concursul ambilor parteneri era indispensabil în acest proces complex și în acest mod a fost surprins de gazetele vremii.

Încercările de modernizare a structurilor interne mediului bisericesc nu s-au redus la situații statistice. Se pot sesiza în paginile presei încercările autorităților bisericești de a schimba mentalitățile înrădăcinate printre credincioși. Este vorba despre cutume adânc statornicite, de care nu doar marea masă a enoriașilor, dar și preoțimea rurală se putea cu greu dezbara. Schimbările nu sunt bruște, nici semnificative și s-au prelungit pe o perioadă îndelungată, întrucât dificultatea dislocării unui atare sistem de gândire era un demers dificil.

O deschidere mediatică s-a arătat spre acțiunile caritabile, astfel încât, în ciuda dificultăților financiare cu care s-au confruntat comunitățile ambelor confesiuni, disponibilitatea creștinească înspre ajutorarea semenilor a fost surprinsă de toate ziarele vremii. Desigur, aici referirile vizează donații minore, pentru ridicarea sau repararea unor biserici sau școli, până la susținerea financiară acordată preoților neputincioși, urmașilor acestora sau tinerilor merituoși, în viitorul căroră, cei ce aveau posibilitatea, au fost dispuși să investească cu încredere.

În această categorie se înscriu și fundațiile bisericești, precum și donațiile și testamentele făcute în favoarea instituțiilor aflate sub patronajul ambelor confesiuni.

Pe lângă publicitatea făcută activității caritabile a fundațiilor, presa a fost folosită și ca un mijloc de reclamă făcută donatorilor, binevoitori cărora situația financiară le-a permis să ofere sprijin, încercându-se astfel cultivarea unor modele ce trebuiau urmate. Impunerea în conștiința colectivă a acestor asociații bisericești a depins de anvergura lor materială, cele mai mediatizate fiind cele care au avut o activitate consistentă și s-au remarcat prin beneficiile aduse în domeniul educațional, cultural sau caritabil.

Crearea de fundații a fost un curent prezent în cadrul ambelor biserici românești, încadrat într-o preocupare generală a vremii. Imaginea pozitivă oferită de presă activității desfășurate de asociațiile și fundațiile bisericești a fost umbrită de accentele de nemulțumire privind statutul confidențial al situației financiare a acestor instituții. Membri ai intelectualității s-au arătat deranjați de lipsa transparenței pe care a dovedit-o ierarhia ecleziastică în gestionarea capitalurilor fundamentale. Se reclama absența unor situații curente, statistici oficiale la care să aibă acces toți enoriașii și care să ofere astfel un tablou complet al activităților de acest gen.

O privire de ansamblu asupra instituției ecleziastice, așa cum a apărut aceasta în presă, nu ar fi întreagă fără a aborda capitolul complex al alterităților confesionale, reliefat în diversele sale nuanțe.

Nu întâmplător, o mare atenție a fost arătată despărțirii ierarhice de biserică sârbă. Erau în joc proprietăți, fundații bisericești și un capital important și tocmai de aceea procesul de separație a preocupat societatea românească.

Întreaga etapă preliminară, a discuțiilor cu sârbii, a fost surprinsă de gazetele românești, care și-au informat cititorii despre mersul tratativelor dintre Carloviț și Sibiu, cu insistență pe eforturile delegațiilor românești de a rezolva cât mai avantajos situația. Ca o notă comună, întreaga presă românească, indiferent de coloratura confesională, a fost favorabilă bisericii ortodoxe române, al cărui punct de vedere l-a susținut necondiționat.

Spre deosebire de procesul general care viza situația la nivelul întregii provincii mitropolitane și despre care au scris majoritatea gazetelor românești, cazurile particulare, ale separației din comunitățile mixte aflate în zona de vest, au interesat mai cu seamă

ziarele ce se distribuiau în această regiune, precum *Lumina* și *Albina*. Spre redacțiile acestora au fost trimise Protocoalele de separație încheiate în comunele bănățene, de către membri ai comisiilor.

A doua pondere, sub raportul informației transmise, a fost cea referitoare la problemele autonomiei catolice, a raporturilor dintre greco-catolicii români și romano-catolicii maghiari.

Spre deosebire de tema separației ierarhice, unde am avut o părere unanimă, favorabilă românilor, în acest caz s-au creat două curente de opinie, favorabile sau dimpotrivă, adeviziunii la autonomia catolică. Atitudinile au fost influențate de opțiunile din interiorul greco-catolicismului românesc, de dezacordul dintre Blaj și episcopiile sufragane, mai cu seamă cea de Oradea, adeptă a opțiunii prolatiniste.

În acest context presa a devenit terenul unor dezbateri publice, declanșate de cei care doreau să lupte pentru conservarea tradiției greco-catolice originale, așa cum s-a creionat aceasta la momentul unirii religioase.

Mult mai superficial au fost tratate relațiile interconfesionale dintre ortodocși și greco-catolici sau cele interetnice, din interiorul confesiunilor, cum a fost cazul relațiilor dintre românii și rutenii uniți, sau românii și grecii ortodocși din Brașov.

Pentru prima categorie centrul de atenția a căzut pe trecerile de la o confesiune la alta, ziarele consemnând asemenea cazuri doar când am avut de-a face cu un fenomen de masă, de câteva zeci sau sute de persoane.

Rareori presa a consemnat buna colaborare dintre cele două confesiuni românești, la nivelul comunităților sătești, deși cu siguranță aceasta a existat, dar nu a ajuns decât rar subiect de presă. Excepție face dialogul din cadrul mișcării naționale, semnalul fiind dat de ierarhia celor două biserici.

În privința relațiilor cu alte etnii, cu care au existat dispute confesionale, ziarele s-au situat categoric de partea românilor, indiferent de coloratura confesională.

La finalul demersului, după un travaliu susținut, este greu de decantat o singură concluzie, cuprinsă în câteva rânduri. Fără îndoială presa a fost un bogat izvor de cercetare, pentru o imagine de ansamblu a instituțiilor ecleziastice românești. Cu accente inerente, dictate de situații concrete și de timpul în care ne încadrăm, imaginea generală a fost una pozitivă, favorabilă Bisericii, cu tot ceea ce însemna această instituție.